

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De Bibliotheca Thysiana en haar gebruik door de eeuwen heen

Anrooij, W. van; Hoftijzer, P.G.

Citation

Anrooij, W. van, & Hoftijzer, P. G. (2023). De Bibliotheca Thysiana en haar gebruik door de eeuwen heen. In *Tot publycque dienst der studie* (pp. 18-32). Hilversum: Verloren. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3704649>

Version: Corrected Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3704649>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

TOT PUBLIJCQUE DIENST DER STUDIE

Boeken uit de Bibliotheca Thysiana

DE BIBLIOTHECA THYSIANA EN HAAR GEBRUIK DOOR DE EEUWEN HEEN

Het is bekend: tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) zochten tal van protestantse families uit de Zuidelijke Nederlanden een veilig heenkomen in de jonge Republiek. Onder hen – ook dat is bekend – bevonden zich vele drukkers, boekverkopers, dichters, kunstenaars en geleerden, alsook kooplieden, zoals de grootvader van vaderszijde van Johannes Thysius, die na de val van Antwerpen in 1585 naar het noorden waren gevlucht. Johannes Thysius (1622-1653) werd geboren in Amsterdam, als kind van een aanzienlijke, welgestelde koopmansfamilie. Zijn moeder, Elisabeth de Baccher (1598-1622), dochter van de eveneens uit Antwerpen afkomstige Andreas de Baccher (1546-1616), lijfarts van de hertog van Brunswijk, overleed evenwel in het kraambed. Thysius' vader, Anthoni Thijs (1594-1634), hertrouwde in 1627 met Magdalena Belten (1610-1659), bij wie hij drie kinderen kreeg. Thysius' stiefmoeder kampte helaas met een zwakke geestgesteldheid.

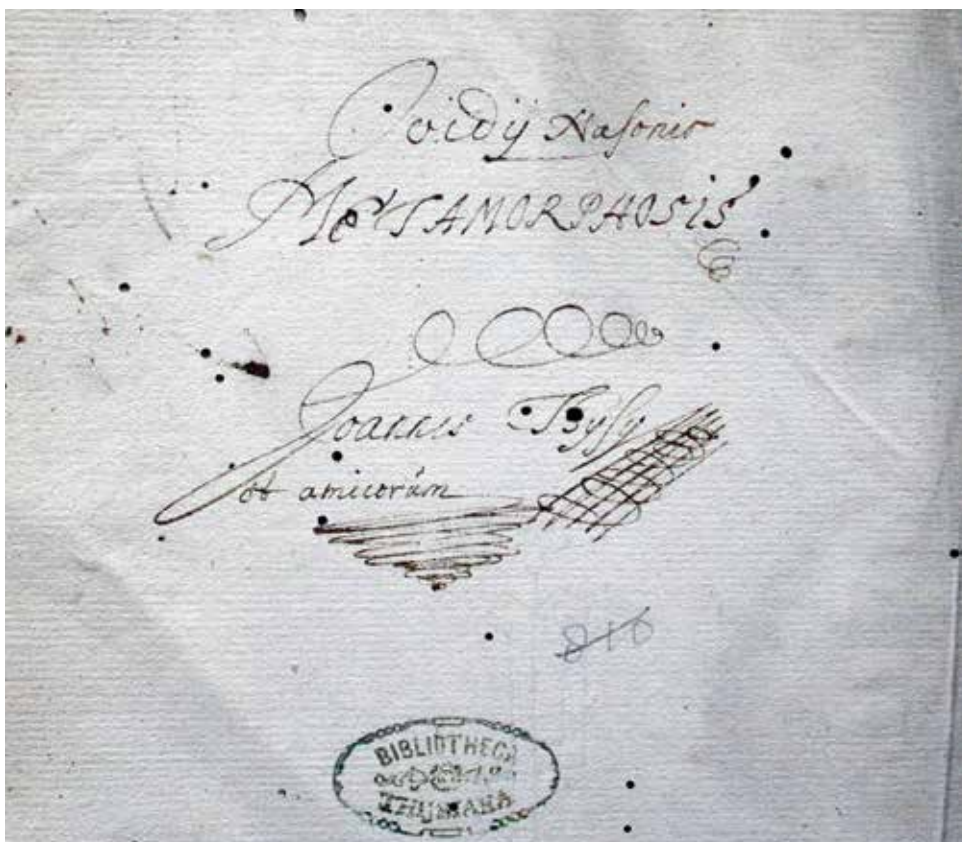
Dat leidde ertoe dat Johannes Thysius in 1630 naar Leiden vertrok, waar hij werd opgenomen in het gezin van zijn tante, Catharina Thijs, die in 1628 in het huwelijk was getreden met Constantijn L'Empereur van Opwijck, hoogleraar oosterse talen en theologie. Het was in deze nieuwe, academische omgeving dat Thysius zijn opleiding volgde – eerst de Latijnse School, daarna de universiteit, waar hij rechten studeerde – en waar zijn liefde voor boeken tot volle wasdom kwam. Als jongeling met een zeer aanzienlijk, al vroeg geërfd familiekapitaal (zijn moeder overleed in 1622, zijn vader in 1634) kon hij zich een rijke levensstijl veroorloven en slaagde hij erin een aanzienlijke bibliotheek op te bouwen. Kort voordat Thysius in 1653 op eenendertigjarige leeftijd overleed bepaalde hij in zijn testament dat de boekencollectie bijeen moest blijven en in een speciaal daartoe te bouwen gebouw moest worden ondergebracht, 'tot publijcque dienst der studie'.

Het is moeilijk voorstelbaar, maar toen de Bibliotheca Thysiana in 1657 voor het publiek werd geopend, vier jaar na de dood van haar stichter en naamgever, was de collectie ongeveer even groot als die van de Leidse Universiteitsbibliotheek (afb. hiernaast). Thysius was er in geslaagd in de korte tijdspanne van zijn actieve leven evenveel boeken bijeen te brengen als een reeks van universitaire bibliothecarissen in een periode van ongeveer vijfenzeventig jaar. De redenen hiervoor zijn divers. Waar Johannes Thysius dankzij de zeer aanzienlijke erfenis van zijn ouders over nagenoeg onbeperkte middelen voor zijn boekaanschaf beschikte, moest de universiteitsbibliotheek het doen met een bescheiden jaarbudget. Zeker speelde ook een rol dat het aanbod van zowel oude als nieuwe boeken in Leiden aanvankelijk veel minder groot was. In 1600 telde de stad een tiental boekverkopers en uitgevers, in 1650 zo'n dertig. Werd aan het begin van de zeventiende eeuw hooguit een handjevol bibliotheken in de stad geveild, tijdens het leven van Thysius waren dat er al gauw meer dan twintig. Daarnaast moet worden vastgesteld dat de bibliothecarissen van de Leidse academische boekverzameling elk hun eigen opvattingen en interesses hadden, waardoor een eenduidig aanschafbeleid ontbrak. Maar het belangrijkste was toch wel dat Thysius een bezeten collectioneur was, die al op jonge leeftijd was begonnen met de opbouw van zijn boekverzameling.¹

 Façade van de Bibliotheca Thysiana op Rapenburg 25.

¹ Voor een uitvoerige levensbeschrijving van Thysius, zie E.V.M. Mourits, *Een kamer gevuld met de mooiste boeken. De bibliotheek van Johannes Thysius (1622-1653)* (Nijmegen: Vantilt, 2016). Dit is de handelseditie van het proefschrift waarop zij in hetzelfde jaar te Leiden promoveerde.

Provenance van Johannes Thysius 'et amicorum' op het schutblad van een laat-middeleeuws handschrift van de *Metamorphoses* van Ovidius. THYSIA 1674.

Ook gemeten naar de omvang van andere Nederlandse privébibliotheken in de zeventiende eeuw was de bibliotheek van Thysius uitzonderlijk groot. Uit wat we weten over particulier boekenbezit in de Republiek komt naar voren dat boeken onder de sociale en intellectuele elite in de steden weliswaar een normaal verschijnsel waren, maar dat de omvang van die collecties meestal niet groter was dan een paar honderd boeken. Alleen onder geleerden en rijke bibliofielen kwamen grotere bibliotheken voor, soms van ettelijke duizenden boeken, maar zo groot als de collectie van Thysius, met daarin ruim vierduizend titels, de pamfletten niet meegerekend, waren er zeer weinig. De grootste particuliere bibliotheek in het land was overigens die van de Amsterdamse burgemeester Adriaen Pauw (1585-1653), die op zijn buitenplaats Huis te Heemstede bij Haarlem op het einde van zijn leven zo'n zestienduizend boeken bijeen had gebracht.² Thysius was op het moment van zijn overlijden evenwel slechts 31 jaar, dus zijn collectie was bepaald nog niet voltooid.

Een interessante vraag is waarom Johannes Thysius zijn collectie niet heeft nagelaten aan de bibliotheek van zijn *alma mater*, die op het moment van zijn overlijden nota bene werd bestierd door zijn achterneef, de hoogleraar welsprekendheid Antonius Thysius jr. (ca. 1603-1665). Een antwoord hierop is bij gebrek aan bronnen niet te geven, maar misschien werd Thysius geleid door de ervaring dat het voor Leidse studenten niet altijd makkelijk was om de collectie van de universiteitsbibliotheek te gebruiken. Het is zeer wel mogelijk dat Thysius met de frase 'tot publicque dienst der studie' in zijn testament bovenal doelde op gebruik door studenten. Kenmerkend in dit verband is dat hij in sommige van zijn boeken aan zijn gebruikelijke eigendomsaanduiding 'sum Thysii' (ik ben van Thysius) toevoegde 'et amicorum' (en van zijn vrienden) (afb. hierboven). Die 'vrienden' waren vooral zijn intellectuele

² H. de la Fontaine Verwey, 'Adriaan Pauw en zijn bibliotheek', in idem, *Uit de wereld van het boek iv. Boeken, banden en bibliofielen* ('t Goy-Houten: HES, 1997), pp. 183-196. Over boekverzamelingen tijdens de Republiek, zie A. Pettegree en A. der Weduwen, *De boekhandel van de wereld. Drukkers, boekverkopers en lezers in de Gouden Eeuw* (Amsterdam/Antwerpen: Atlas Contact, 2019), hoofdstuk 12, 'De kunst van het verzamelen'.

vrienden, studenten en geleerden, die niet over de middelen beschikten om zelf een grote privébibliotheek op te bouwen.³ Bovendien maakt hij in zijn testament melding van de mogelijkheid zijn bibliotheek onder te brengen bij het ‘collegie vande heer Halet’, beter bekend als het Waals College, op de hoek van de Groenhazengracht en Doelengracht, waar studenten theologie van Franstalige origine kost en inwoning genoten, en van het verschaffen van studiebeurzen aan arme studenten. Noch van het een, noch van het ander lijkt in de praktijk iets te zijn gekomen.⁴

Niet uitgesloten kan worden dat Thysius het idee voor een zelfstandige publieke bibliotheek heeft opgedaan tijdens zijn reis door Engeland en Frankrijk. In Engeland had hij in Oxford de Bodleian Library bezocht, vernoemd naar de Engelse benefactor Sir Thomas Bodley (1545-1613), die in 1598 de middeleeuwse universiteitsbibliotheek nieuw leven had ingeblazen door de stichting van een bibliotheek die diende tot ‘the public use of students’. Interessant in dit verband is dat Thysius een exemplaar van de catalogus van de Bodleian Library met een appendix in bezit had.⁵ In Parijs was Thysius bovendien op bezoek geweest in de Bibliothèque Mazarine, de privébibliotheek van kardinaal Mazarin (1602-1661), die deze in 1643 aan de Franse natie had geschonken en waarvoor een apart bibliotheekgebouw was opgericht.

Ten slotte speelde zonder twijfel ook familietrots een rol bij het stichten van de Bibliotheca Thysiana. Niet voor niets worden de façade en het interieur van de bibliotheek gesierd door Thysius’ familiewapen, in het geval van het interieur passend boven de kast waarin het familiearchief werd bewaard⁶ (afb. hieronder). Het

Wapen van de familie Thysius boven de oorspronkelijke archiefkast in de zaal op de eerste etage.

3 Over de notie ‘vriendschap’ bij Thysius, zie E.V.M. Mourits, ‘Johannes Thysius en Job Ludolf: Een vriendschap’, *Leids Jaarboekje*, 92 (2000), pp. 54-74.

4 Of toch wel? Het Leids Oud Notarieel Archief bevat een reeks van akten rond de publicatie in 1748 door de Leidse uitgever Elie Luzac van het beruchte tractaat *L’Homme machine* van de Franse arts Julien Jean Offray de La Mettrie (1709-1751). Hij was ‘logerende op ’t Rapenburg op den hoek van de Groenehaaze gragt’. Zie onder meer Erfgoed Leiden en Omstreken, Oud Notarieel Archief, inv. nr. 1938, fol. 51 (30 januari 1748).

5 Thomas James, *Catalogus universalis librorum in Bibliotheca Bodleiana omnium librorum, linguarum, & scientiarum genere refertissimâ [...]* (Oxford: John Lichfield, 1620). THYSIA 1409. Idem, *Appendix ad catalogum librorum in bibliotheca Bodleiana, qui prodit anno Domini 1620 [...]* (Oxford: John Lichfield, 1635). THYSIA 1410.

6 Doordat het familiearchief gaandeweg werd aangevuld met het bibliotheekarchief bleek deze kast in de Moderne Tijd te klein. Het archief wordt tegenwoordig bewaard op de Leidse Universiteitsbibliotheek.

Foto van Pieter Anton Tiele.
Utrechts Archief.

curatorschap moest, zo bepaalde Thysius in zijn testament, bovendien worden vervuld door leden van zijn ‘geslacht’. Toch hield hij wel degelijk rekening met een eventuele rol van de universiteit in het beheer van zijn bibliotheek. In zijn testament was tevens een bepaling opgenomen die voorzag in een bestuurlijk vacuüm in het curatorium. Die situatie deed zich voor in 1768, toen na de dood van de op dat moment enige curator Willem van Haren (1710-1768) geen opvolger beschikbaar was. Thysius had bepaald dat in een dergelijk geval de rector en senaat van de universiteit het benoemingsrecht kregen om de curatoren aan te stellen uit het hoglerarencorps van de universiteit.⁷ Die situatie duurt voort tot op de dag van vandaag.

Het is niet eenvoudig om een treffende karakteristiek van de verzameling van Johannes Thysius te geven. In de eerste gedrukte catalogus van de bibliotheek uit ca. 1668, die overigens in slechts één exemplaar zonder titelblad is overgeleverd,⁸ is sprake van een ordening in zes rubrieken, zoals we die ook in veilingcatalogi uit die tijd tegenkomen. Er is sprake van theologie (9 pp.), rechten (5 pp.), medicijnen (5 pp.), geschiedenis (23 pp.), geometrie, wiskunde en architectuur (8 pp.), en miscellanea (27 pp.), steeds onderverdeeld in de formaten folio, quarto, octavo, en duodecimo en kleiner.⁹ Die rubrieken doen echter geen recht aan de veelzijdigheid van de collectie en zijn bovendien tamelijk arbitrair van samenstelling. Veel beter te hanteren is de laatste ‘papieren’ catalogus van de collectie, die in 1879 werd gepubliceerd door de conservator oude drukken van de Universiteitsbibliotheek Pieter Anton Tiele (1834-1889)¹⁰ (afb. hierboven). Tiele onderscheidt achttien rubrieken: ‘algemene werken’; ‘wijsbegeerte’; ‘godgeleerdheid’; ‘kerkgeschiedenis’; ‘rechtsgeleerdheid’; ‘staatkunde en staathuishoudkunde’; ‘geneeskunde’; ‘natuur-

7 Zie E.V.M. Mourits, ‘Ten voordele der Fundatie. Van der Keessels curatorschap van de Bibliotheca Thysiana (1778-1816)’, in W. van Anrooij, A. Dlabáčová, E. Geleijns [et al.] (red.), *Om het boek. Cultuurhistorische bespiegelingen over boeken en mensen* (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2020), pp. 354-358.

8 THYSIA 258. De eerste pagina van de catalogus, waar begonnen wordt met de beschrijving van de theologische boeken in folio, heeft als opschrift ‘Catalogus bibliothecae Joan. Thysii’. De datering van de catalogus is mogelijk dankzij een ingeplakte brief van een zekere Everardus Alsemius, die zorg had gedragen voor de samenstelling en druk, aan de eerste curator Marcus du Tour, gedateerd 13 maart 1668. Het exemplaar diende kennelijk als handexemplaar: op diverse bladzijden zijn opgevouwen strookjes papier geplakt waarop curatoren nieuw verworven titels noteerden.

9 Deze indeling werd voortgezet in de catalogi van 1677 en 1739. De *Catalogus librorum Bibliothecae Thysianae in academia Lugduno-Batava* (Leiden: J.G. La Lau, 1852) heeft een alfabetische indeling.

10 P.A. Tiele, *Catalogus der bibliotheek van Joannes Thysius* (Leiden: E.J. Brill, 1879).

Kast van de Swedenborg-collectie op de begane grond van de Bibliotheca Thysiana.

wetenschap'; 'geheime wetenschap'; 'wis- en sterrekunde'; 'bedrijven en handwerken'; 'Oosterse letteren'; 'Griekse en Latijnse letteren'; 'nieuwere letteren'; 'geschiedenis'; 'hulpwetenschappen van de geschiedenis'; 'land- en volkenkunde'; 'kunst'. Deze categorieën bieden onderzoekers nog steeds een uitstekende ontsluiting van de collectie, temeer daar er allerlei subcategorieën zijn, zoals in de rubriek wis- en sterrekunde: 'in het algemeen', 'rekenkunde, algebra', 'meetkunde; mechanica', 'sterrekunde; gnomonica; optica'. Wel is het zo dat in deze catalogus nog veel titels van latere datum beschreven zijn, die in de twintigste eeuw om uiteenlopende redenen uit de collectie verwijderd zijn, het meest ingrijpend tijdens de laatste restauratie van het bibliotheekgebouw in 1997-2000. Goed bewaard is gelukkig de omvangrijke en voor Nederland unieke collectie van geschriften van en rond de Zweedse mysticus Emanuel Swedenborg (1688-1772), omdat deze van oudsher in een aparte kast werd bewaard (afb. hierboven). In de catalogus van Tiele wordt deze *en bloc* beschreven.¹¹

¹¹ Ibid., pp. 46-61.

Portretgravure van Gabriel Naudé. Metropolitan Museum of Art, New York.

De grote reikwijdte van de verzameling van Johannes Thysius is tamelijk opvallend. De meeste zeventiende-eeuwse boekenbezitters beperkten zich noodgedwongen tot hun vak of interessegebied. Esther Mourits heeft in haar studie over Thysius mooi laten zien hoezeer hij in de opbouw van de bibliotheek schatplichtig was aan de opvattingen van de Franse bibliothecaris Gabriel Naudé (1600-1653)¹² (afb. hierboven). Op jonge leeftijd, toen hij nog student medicijnen was, had Naudé een gids voor het verzamelen van boeken gepubliceerd, *Advis pour dresser une bibliothèque* (Parijs: François Targa, 1627). Het boekje bevindt zich niet in de Bibliotheca Thysiana, maar de inhoud lijkt Thysius niet te zijn ontgaan. Naudé looft bibliotheken als bastions tegen de onwetendheid. Het gaat daarbij niet om pracht en praal, maar om nuttige en praktische boeken. Zowel de klassieke auteurs als de ‘modernen’ moeten daarin vertegenwoordigd zijn, evenals orthodoxe en vrijzinnige auteurs, al is het maar om hun standpunten te bestrijden. Naudé bepleit ook de aanwezigheid van efemeer drukwerk, zoals pamfletten en academische dissertaties, en stelt dat daarnaast actief handschriften moeten worden verzameld, omdat deze teksten bevatten die anders mogelijk verloren zouden gaan. In dat laatste opzicht is de Bibliotheca Thysiana overigens minder goed voorzien dan men zou verwachten. Het aantal handschriften, waaronder laatmiddeleeuwse afschriften van de *Metamorphoses* van Ovidius (THYSIA 1674), het *Liber de civitate Dei* van Augustinus (THYSIA 319) en de komedies van Terentius en Persius (THYSIA 2221K), is tamelijk klein. Hetzelfde geldt voor de incunabelen, al met al zo’n 35 titels, al waren die in de eerste helft van de zeventiende eeuw nog nauwelijks een verzamelobject. Desalniettemin had Thysius exemplaren van beroemde wiegedrukken als Laurentius Valla’s *De linguae Latinae elegantia* [...] (Venetië: Nicolaus Jenson, 1471; THYSIA 1565), Robertus Valturius’ *De re militari* ll. XIII (Verona: Joannes Nicolai, 1472; THYSIA 1601), de *Hypnerotomachia Poliphili* (Venetië: Aldus Manutius, 1499; THYSIA 2222:1), het *Liber chronicarum* van Hartmann Schedel (Neurenberg: Anton Koberger, 1493; THYSIA 814), en zo-

¹² Zie het hoofdstuk ‘Voor de glorie van onze eeuw. Een ideale bibliotheek’, in Mourits, *Een kamer gevuld met de mooiste boeken*, pp. 247-263. Hierin is ook aandacht voor andere gidsen ten behoeve van de inrichting van een bibliotheek. Voor een beknopt overzicht van Naudé’s voorschriften, zie A. Bultmann Lemke, ‘Gabriel Naudé and the ideal library’, *Syracuse University Library associates courier*, 26:1 (1991), pp. 27-44.

Interieur van de bibliotheekzaal op de eerste etage van de Bibliotheca Thysiana.

wel de Delftse (Delft: Jacob Jacobsz. van der Meer en Mauricius Yemantsz. van Middelborch, 1477; THYSIA 1533) als de Keulse Bijbel (Keulen: Heinrich Quentel, ca. 1479; THYSIA 329 I-II).

Naudé schrijft ook voor dat een bibliotheek gevestigd moet zijn in een rustig deel van de stad, liefst in de nabijheid van een tuin, ver van het dagelijks rumoer en ander ongemak. Daarin kon Thysius Naudé nauwelijks tegemoet komen. Het lijdt geen twijfel dat hij in de laatste maanden van zijn leven heeft overlegd met zijn aangetrouwde achterneef Marcus du Tour (1623-1672), die als executeur-testamentair belast zou worden met de bouw van de Bibliotheca Thysiana, over de keuze van de Leidse stadbouwmeester Arent van 's-Gravesande (1610-1662) als architect,¹³ de stijl van het gebouw en de moderne inrichting van de bibliotheek. In het dichtbevolkte Leiden was echter geen vrije ruimte beschikbaar, doordat de bloeiende lakennijverheid in de stad nog steeds veel mensen van buiten trok. Voor de bouw van de bibliotheek moesten zelfs enkele bestaande huizen op de hoek van Rapenburg en Groenhazengracht worden gekocht en afgebroken. Desalniettemin voelt het voor de moderne bezoeker van de bibliotheek alsof hij bij het betreden van het pand, en meer nog de bibliotheekzaal op de eerste verdieping, een andere dimensie van tijd en ruimte binnen gaat, waar het licht, zoals een cameraman van de televisie het ooit heeft genoemd, lijkt 'stil te staan' en alle geluid van buiten wordt gedempt¹⁴ (afb. hierboven).

¹³ Over hem G. Steenmeijer, *Tot cieraet ende aensien deser stede. Arent van 's-Gravesande architect en ingenieur ca. 1610-1662* (Leiden: Primavera Pers, 2005).

¹⁴ Anecdote in B. Büch, 'Een zorgelijk legaat. De Bibliotheca Thysiana te Leiden', in idem, *Bibliotheken* (Amsterdam: De Arbeiderspers, 1984), p. 96.

Het kastje van de Blaeu-atlas op de begane grond van de Bibliotheca Thysiana.

Over het beheer van de Bibliotheca Thysiana gedurende de – globaal – eerste eeuw van haar bestaan is weinig bekend. Vast staat dat de eerste generaties curatoren, die zoals gezegd steeds aangesteld werden uit de familie van Thysius, een bescheiden aanschafbeleid hebben gevoerd, daartoe in staat gesteld door de jaarrente van 300 gulden die Johannes uit zijn kapitaal had vastgesteld.¹⁵ Hun grootste aankoop was zonder twijfel de elfdelige *Atlas maior, sive cosmographia Blaviana*, in de jaren zestig van de zeventiende eeuw uitgegeven door de firma Blaeu in Amsterdam en rond 1680 met de bijbehorende unieke, met finer ingelegde houten atlaskast aangeschaft voor de bibliotheek (THYSIA 2704:1-11)¹⁶ (afb. hierboven). Uit die periode dateren ook de achttien boeken uit de boekverzameling van Juliana Catharina, prinses van Portugal (1607-1680), verworven door bemiddeling van curator Wouter van Lanschot (1632-1717).¹⁷ Nog in 1718 werden door curator

¹⁵ Vgl. Archief Bibliotheca Thysiana (ATH), inv. nr. 246, Lijsten van werken door Marcus du Tour voor de bibliotheek aangekocht en andere lijsten van boekwerken, [z.j.]. Marcus du Tour was behalve executeur van het testament van Thysius de eerste curator van de bibliotheek.

¹⁶ In het handexemplaar van de *Catalogus bibliothecae nobilissimi p.m. viri-juvenis D. Joannis Thysii institutae in perpetuum sui memoriam & usum posterorum* (Leiden: Arnold Doude, 1677) (THYSIA 259 1), p. 32, is, zoals ook elders in deze catalogus, een handgeschreven lijstje geplakt, met daarop een aantal nieuwe aanwinsten, waaronder 'nr. 253 Atlas van Blaeuw 11 vol.' Niet bekend is wanneer de twee delen van de 'Italiaanse atlas' van Blaeu (THYSIA 2704:12-13) zijn aangeschaft.

¹⁷ P.G. Hoftijzer, 'A princely acquisition for the Bibliotheca Thysiana in Leiden: The books of Juliana Catharina, Princess of Portugal (1607-80)', *Quaerendo*, 41 (2011), pp. 263-275.

Het interieur van de Bibliotheca Thysiana aan het begin van de negentiende eeuw. Tekening door D.P.G. Humbert de Superville. Erfgoed Leiden en Omstreken.

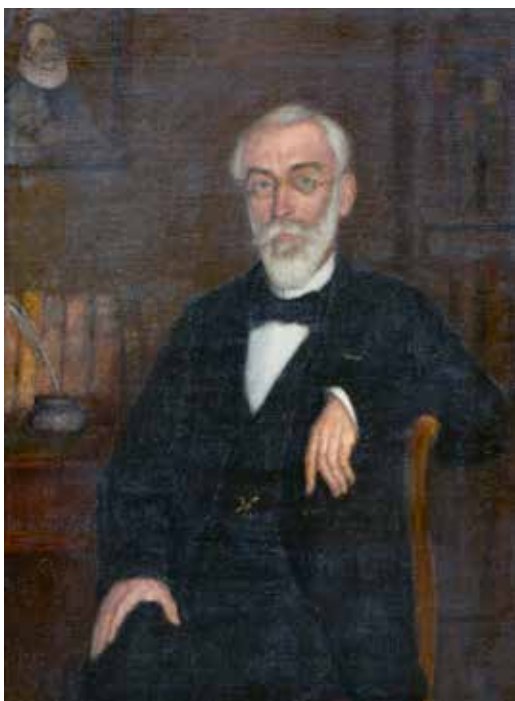
David Constantijn du Tour (1657-1727) zo'n dertig vooral godsdienstige teksten uit de bibliotheken van twee vrouwen uit de Friese tak van zijn familie, Elizabeth Hemmema (1635-1688), echtgenote van Willem van Haren (1626-1708), en Lebuïna Elisabeth Tamminga-Sloet (1623-1689), echtgenote van Sweder (Swier) Tamminga (1615-1681), verkregen.¹⁸

Nadien is de boekaanstaf nagenoeg stilgevallen. De boeken die nog binnenkwamen waren onderdeel van schenkingen van diverse weldoeners, onder wie enkele curatoren van de bibliotheek, echter zonder veel samenhang. Het meest opvallend zijn nog de reeks spectatoriale tijdschriften, waaronder de Nederlandse vertaling van het Engelse oermodel, *De spectator, of verrezenen Socrates* (9 dln., Amsterdam: Dirk Sligtenhorst, 1743-1759; THYSIA 1709 1-9), *De Nederlandsche spectator* (4 dln., Leiden: Pieter van der Eyk, 1749-1760; THYSIA 2124), *De mensch in aangenaame spectatoriale vertogen beschouwd* (20 dln., Amsterdam: P.J. Entrop, [z.j.]; THYSIA 2120), een drietal bundels met pamfletten en spotprenten uit de laatste decennia van de achttiende eeuw, die om de een of andere reden nadien nooit in de collectie pamfletten zijn ondergebracht,¹⁹ de omvangrijke reeks gedrukte resoluties van de Staten van Holland,²⁰ een bundeling geschriften uit de

¹⁸ Een klein aantal boeken (THYSIA 2-6) heeft op de versozijde van de titel de handgeschreven naam van Elizabeth Hemmema. Zie ook ATH, inv. nr. 247, Lijst van werken in 1718 door curator David Constantijn du Tour voor de bibliotheek aangekocht, met bijbehorende stukken.

¹⁹ Het betreft THYSIA 2358:1, 2400:1-6 en 2401:1-2. Voor de overige pamfletten van de Bibliotheca Thysiana, zie L.D. Petit, *Bibliotheek van Nederlandsche pamfletten. Verzamelingen van de bibliotheek van Joannes Thysius en de bibliotheek der Rijks-Universiteit te Leiden*, 3 dln. en supplement door H.J.A. Ruys ('s-Gravenhage/Leiden: A.W. Sijthoff, 1882-1934).

²⁰ THYSIA 2429:1-129. Vgl. ATH, inv. nr. 248, Correspondentie tussen curator D.G. van der Keessel en S.P. van Swinderen over de aanschaf van een serie gedrukte resoluties van de Staten van Holland, 1807.

P.J. Blok. Portret, gemaakt in 1902, door de Duitse societyschilder Leo Klein von Diepold. Bibliotheca Thysiana.

jaren 1761-1762 voor en tegen Onno Zwier van Haren (1713-1779), die was beschuldigd van incest met zijn eigen dochters (Thysius 2200M: 1-41) – pikant omdat Onno de broer was van curator Willem van Haren –, en de reeds genoemde Swedenborg-collectie. Laatstgenoemde verzameling, eigenlijk toch een buitenbeentje in de bibliotheek, was door schenking afkomstig van de predikant Barend Frederik Tydeman (1784-1829), broer van de Leidse hoogleraar rechten en curator van de Bibliotheca Thysiana Hendrik Willem Tydeman (1778-1863).²¹

Die bescheiden uitbreiding van de collectie was niet meer genoeg om de bibliotheek in de achttiende en negentiende eeuw een bloeiende en functionerende instelling te laten zijn. In 1770 schreef de Leidse historicus Frans van Mieris in zijn geschiedenis van de stad Leiden dat de Bibliotheca Thysiana ‘wel loflyk begonnen, maar eindelyk beklaglyk te niet geloopen’ was.²² Dat was wel wat overdreven. De periode van stilstand heeft zonder twijfel het behoud van de collectie in het zeventiende-eeuwse bibliotheekgebouw bevorderd. Vast staat wel dat bezoekers op zoek naar recent verschenen boeken in de bibliotheek niets meer te zoeken hadden. Dat is ook de indruk die men krijgt van de schaarse afbeeldingen van het interieur van de bibliotheek uit de negentiende eeuw en vroege twintigste eeuw. Er heerst een sfeer van gezapige rust (afb. p. 25).

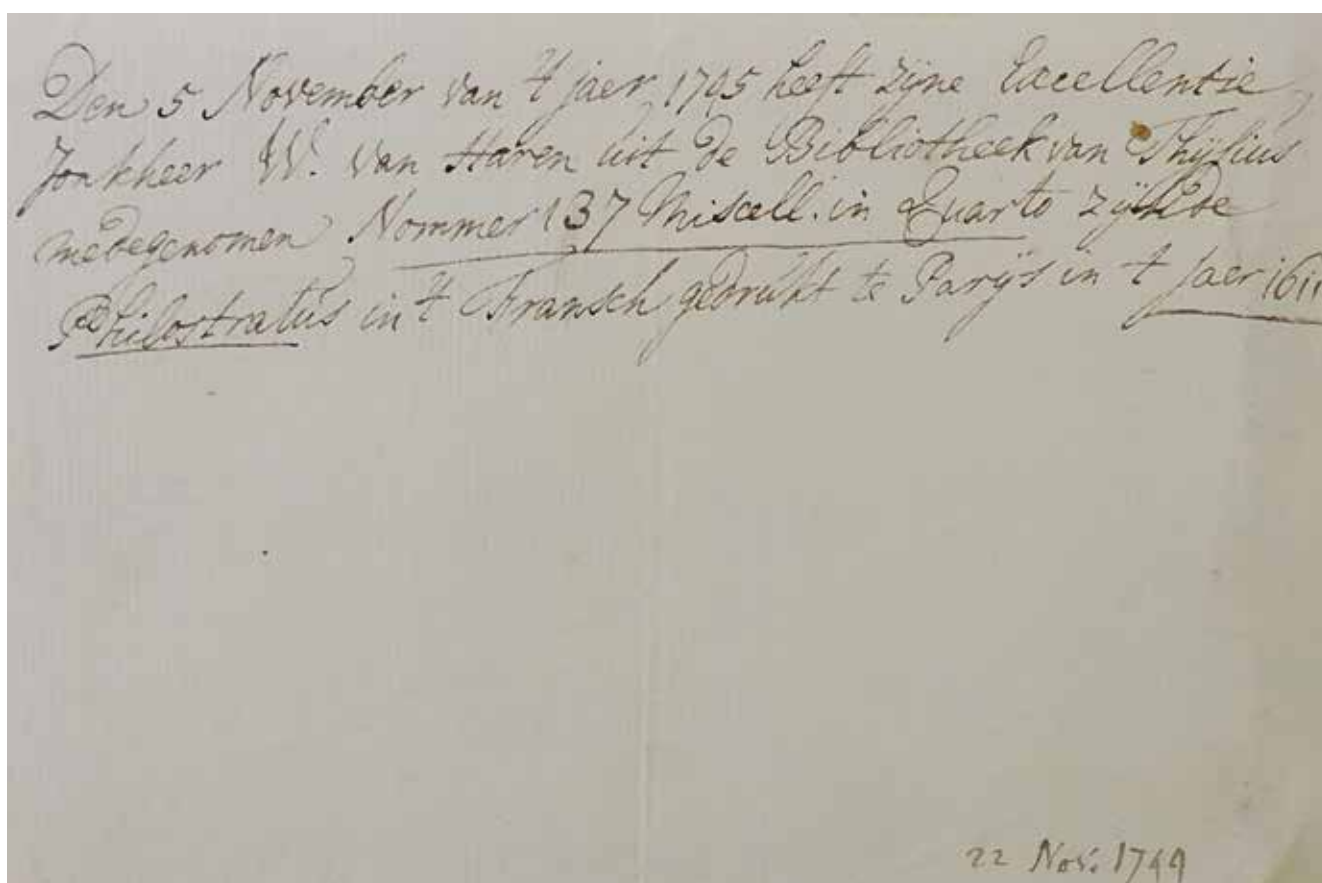
De herwaardering van de collectie volgde pas in de tweede helft van de negentiende eeuw, met name door de vervaardiging van de genoemde catalogus van Pieter Anton Tiele uit 1879, al was hij nog wat schoorvoetend met zijn waardering in zijn inleiding: ‘Kan [...] de Bibliotheek van Thysius in geen vak van wetenschap op eenige volledigheid aanspraak maken, zij behelsde toch te veel merkwaardige boeken om niet een met eenige zorg bewerkten catalogus te verdienen.’²³ De eerste wetenschappelijke publicatie verscheen evenwel pas in 1907 en was van de hand van de bekende historicus P.J. Blok (1855-1929), hoogleraar vaderlandse geschiedenis in Leiden en tevens curator van de bibliotheek²⁴ (afb. hierboven). Toch bleef het ook nadien lang stil en zelfs in de recente tijd beperkte de aandacht voor de bi-

²¹ Zie zijn levensbericht door Matthijs Siegenbeek in het *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde*, 1830, pp. 6-15.

²² Frans van Mieris, *Beschryving der stad Leyden [...]*, 3 dln. (Leiden: weduwe Abraham Honkoop en Cornelis van Hoogeveen jr., 1762-1784), II (1770), p. 554.

²³ Tiele, *Catalogus*, p. v.

²⁴ P.J. Blok, ‘De Bibliotheca Thysiana te Leiden’, *Tijdschrift voor boek- en bibliotheekwezen*, 5 (1907), pp. 53-61.

Uitleenbriefje van curator Willem van Haren (1745).

bibliotheek zich tot kleine, vaak verstopte bijdragen.²⁵ Pas met de studie van Esther Mourits, *Een kamer gevuld met de mooiste boeken*, uit 2016 is eindelijk recht gedaan aan de aanzienlijke betekenis van Johannes Thysius en zijn bibliotheek.

Over de bezoekers en gebruikers van de bibliotheek is voor het overgrote deel van de geschiedenis helaas weinig bekend. Er is tot het midden van de negentiende eeuw geen reglement of bezoekersregister bewaard gebleven, zodat we weinig weten over openingstijden en de achtergrond van de bezoekers. Een zeldzame uitzondering is een uitleenbriefje waaruit blijkt dat curator Willem van Haren, die overigens ook een niet onverdienstelijk dichter was, op 5 november 1745 het werk *De la vie d'Apollonius Thyaneen* van Flavius Philostratus (Parijs: weduwe Matthieu Guillemot, 1611; THYSIA 1451) had geleend en pas op 22 november 1749 weer had teruggebracht²⁶ (afb. hierboven). In de vroegst overgeleverde instructie van de custos van 1800 wordt vermeld dat de bibliotheek op woensdag en zaterdag van twee tot vier uur in de middag geopend was, 'ten gebruik van iedereen'.²⁷ Rond 1850 was de bibliotheek alleen op zaterdag geopend. In die tijd mocht men nog boeken mee

²⁵ Een kleine selectie: J.W. Muller, 'Uit de geschiedenis der Bibliotheca Thysiana', *Leidsch jaarboekje*, 26 (1933-1934), pp. 62-90; J.A. van Lanschot Hubrecht, *Johannes Thysius (1621-1653) en de Bibliotheca Thysiana te Leiden* (Châteauneuf de Grasse: de auteur, 1985); R. Breugelmans, 'In het teken van de phoenix. De Bibliotheca Thysiana te Leiden', *De Boekenwereld*, 2 (1985-1986), pp. 38-45; Th.H. Lunsingh Scheurleer, W. Fock en A.J. van Dissel (red.), *Het Rapenburg. Geschiedenis van een Leidse gracht*, dl. IIIa (Leiden: Kunsthistorisch Instituut, 1988), pp. 73-109; J. Schaeps, 'Prenten uit de Bibliotheca Thysiana', *Het Leidse Prentenkabinet. De geschiedenis van de verzamelingen* (Baarn: De Prom, 1994), pp. 247-306; F.A. Janssen, 'De boekencollectie van Thysius', *Jaarboek van het Nederlands Genootschap van Bibliofielen*, 9/2001 (Amsterdam: De Buitenkant, 2002), pp. 103-116; P.G. Hoftijzer, 'Sum Thysii. Books as history in the Bibliotheca Thysiana', *Omslag. Bulletin van de Leidse Universiteitsbibliotheek en het Scaliger Instituut*, 2010, nr. 3, pp. 8-10; D.E. Wouts, 'Exploring the Thysiana scrapbook', *Print quarterly*, 33:4 (2017), pp. 391-405.

²⁶ ATH, inv. nr. 268.

²⁷ ATH, inv. nr. 14; als Bijlage 2 opgenomen in A. van den Dool, 'Stille werkers. De custodes van de Bibliotheca Thysiana', in W. van Anrooij en P.G. Hoftijzer (red.), *Vijftien strekkende meter. Nieuwe onderzoeksmogelijkheden in het archief van de Bibliotheca Thysiana* (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2017), p. 165.

<u>Dagteekening</u>	<u>Namen</u>	<u>Beroep</u>	<u>Woonplaats</u>
1/4 '41.	E. Boswinkel	leeraar gym.	Den Haag.
1/4 '41	C. J. Roosen	journalist	L. B.
22/4 '41	M ^r . H. de la Fontaine Perry	conservator universiteit B. d'Arche	Groningen
22/4 '41	Elizabeth Visser.	leeraar gym.	Amsterdam
26/4 '41	M. de Vrie	ethnoloog	Leiden.
15/5 '41	H. Philips	musicus	Utrecht.
27/5 '41	V. Eysing &	rechter R. G.	Leiden
27 5 '41	J. H. Philips	musici	Utrecht
30 5 '41	J. A. P. van der Meer	advocaat.	Eindhoven.
30-5-41	P. ter Haar	student.	Leiden
4-6-'41	K. Hart	" "	" "
20-VI '41	<u>H. Jansz Deel.</u>	" "	Leiden.
14 Juli 1941.	A. G. Cohen.	leeraar.	Leiden.
2-VIII '41	<u>H. Jansz Deel.</u>	" "	Leiden
27-VIII 1941	O. K. van Wijk	ambt. R. univ. L.	Wassenaar
27 VIII '41	L. Nijke	persch.	Leiden
9 IX '41.	A. M. C. Wolger	jur.-stud.	Noordwijk.
27 X '41	H. v. T. Heik	Rechts Prof.	Trom
"	J. H. Amos	"	"
"	J. T. van der Meulen	"	"
"	L. H. de Leeuw	"	"
"	J. J. J. J. J.	Prof	Wien Den Haag

naar huis nemen, maar niet dan na toestemming van de curatoren en een schriftelijke belofte het geleende boek weer terug te zullen brengen.²⁸ Uit later tijd zijn diverse uitleenregisters bewaard gebleven, maar de daarin vermelde uitleningen staan in de regel op naam van de Universiteitsbibliotheek en bieden dus weinig informatie over de daadwerkelijke leners. Interessanter is dan het register van bezoekers dat van 1930 tot 1979 is bijgehouden, soms met bewaring van het visitekaartje van de bezoeker. Hieruit blijkt dat de bibliotheek ook open was tijdens de oorlogsjaren, in welke periode het bezoek hoofdzakelijk beperkt bleef tot Nederlandse gebruikers. Onder hen treffen we in de eerste helft van 1941 de bibliothecaris van de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek, tevens boekhistoricus, mr. H. de la Fontaine Verwey, de historicus (toen nog 'student') Koen Swart, de kunsthistoricus Henri van de Waal, alsmede de mediëvist A.E. (Dolf) Cohen²⁹ (afb. hierboven). Allen zouden na de oorlog op hun onderscheiden vakgebied carrière maken.

Heden ten dage is de Bibliotheca Thysiana niet voor het publiek geopend, anders dan tijdens rondleidingen die op afspraak worden gehouden. De bibliotheek beschikt sinds de laatste restauratie van gebouw en collectie in de periode 1997-

28 ATH, inv. nr. 267, Concept reglement 1857.

29 ATH, inv. nr. 280, Bezoekersregister 1930-1979. Op dezelfde pagina wordt overigens ook een gezelschap hoogleraren uit Wenen vermeld.

Boekenkast in de Bibliotheca Thysiana.

2000 ook niet meer over een eigen custos en het bibliotheekpand is in 1998 overgedragen aan Vereniging Hendrick de Keyser, die zich inzet voor het behoud van historisch waardevolle Nederlandse panden. Alle boeken in de collectie kunnen echter worden aangevraagd via de Online Publiekscatalogus van de Leidse Universiteitsbibliotheek, waar ze ook ter inzage worden gegeven op de leeszaal Bijzondere Collecties. Het adagium van Thysius ‘tot publijcque dienst der studie’ is nog steeds de leidraad van de curatoren.

Voor moderne onderzoekers is de Bibliotheca Thysiana om diverse redenen van belang. Om te beginnen betreft het een particuliere verzameling uit de zeventiende eeuw die nagenoeg onaangetast bewaard is gebleven, in tegenstelling tot de talloze privébibliotheken uit deze periode die na de dood van de eigenaar zijn verkocht of opgesplitst. In Nederland zijn maar enkele vergelijkbare soortgelijke collecties aan te wijzen en in vrijwel alle gevallen staan de boeken in deze verzamelingen niet meer bij elkaar.³⁰ De collectie van de Bibliotheca Thysiana biedt een prachtige mengeling van (destijds) oude en nieuwe boeken, een grote variëteit aan onderwerpen en talen (Arabisch, Aramees, Chinees, Duits, Engels, Ethiopisch, Frans, Grieks, Hebreeuws, Hongaars, Italiaans, Koptisch, Latijn, Maleis, Nederlands, Perzisch, Spaans), alsook informatie over herkomst en achtergrond van de auteurs en hun boeken. Men kijkt in deze bibliotheek recht in het hart van het intellectuele en culturele leven in Leiden en de Republiek rond het midden van de zeventiende eeuw (afb. hierboven). Daarnaast biedt de bibliotheek voor onderzoekers van allerlei herkomst tal van onderwerpen voor nadere studie. Over de godsdienstige strijd in Europa, de ontwikkeling van nieuwe wetenschapsgebieden als de anatomie en botanie, botsingen tussen oude en nieuwe opvattingen en ideologieën, de

³⁰ De indrukwekkende collectie van de in Engeland overleden polyhistor Isaac Vossius (1618-1688), die in 1690 door de Leidse Universiteitsbibliotheek werd verworven, is geheel verspeid geraakt temidden van de andere boeken van de bibliotheek. Op het Gemeentearchief in Den Haag wordt de vakbibliotheek van de Haagse arts Johan de Cocq (1639-1721) als zelfstandige collectie bewaard. Het gaat hier echter alleen om De Cocqs medische boeken, in totaal 452 werken.

beschrijving van andere landen en volkeren met alle stereotypen die daarbij gangbaar waren, veranderingen in de vormgeving van het boek wat betreft typografie, illustratie en boekband, sporen van boekbezit en leesgedrag, nieuwe methodieken op het gebied van teksteditie en vertaling, de voortdurende invloed van de klassieken, enz. enz. De Bibliotheca Thysiana is een prachtig laboratorium voor onderzoek naar de vroegmoderne tijd.

Boekenmolen uit 1648 in de zaal van de Bibliotheca Thysiana.

In de achterliggende decennia hebben talloze geïnteresseerden uit binnen- en buitenland – onder wie vele studenten – hun weg gevonden naar de bibliotheek. Tijdens de rondleidingen ging de aandacht als vanzelf uit naar visuele aspecten van het gebouw, zowel het exterieur als het interieur, de voor het midden van de zeventiende eeuw moderne inrichting van de bibliotheek op de eerste verdieping, de unieke, nog altijd draaiende boekenmolen uit 1648 (afb. hierboven), de persoon van Johannes Thysius en de geschiedenis van zijn bibliotheek, of ook naar het huidige functioneren van de instelling. Een essentieel onderdeel van dergelijke bezoeken was altijd het tonen van boeken, niet zelden op verzoek. Naar de smaak van menige bezoeker waren dat er altijd te weinig.

Met dit overzichtswerk is het thans mogelijk om met een veel bredere selectie boeken kennis te maken dan in het bestek van een rondleiding mogelijk is. Bovendien worden de boeken geïntroduceerd door een kleine honderd specialisten op uiteenlopende vakgebieden. We hopen dat dit boek zijn weg zal vinden naar een ruime groep belangstellenden en inspiratie oplevert voor nieuw onderzoek, alsmede voor een bezoek aan deze parel van het Rapenburg. Want er zijn weinig bibliotheken waar de fysieke presentie van boeken in hun oorspronkelijke behuizing zo sterk aanwezig is.

Wim van Anrooij en Paul Hoftijzer

Dit is een boek waarin een kleine honderd boeken worden voorgesteld door evenzovele wetenschappers, afkomstig uit binnen- en buitenland en gespecialiseerd in de meest uiteenlopende disciplines. Ze maken deel uit van de veel omvangrijker collectie van de Bibliotheca Thysiana, gevestigd te Leiden, die in 1653 bij testament werd gesticht door Johannes Thysius (1622-1653). Thysius was een telg uit een welgestelde, protestantse familie afkomstig uit de Zuidelijke Nederlanden, die aan het eind van de zestiende eeuw naar de Nederlandse Republiek was gevlucht. Tijdens zijn korte leven

slaagde hij erin een imposante boekencollectie bijeen te brengen, waarin alle belangrijke wetenschapsgebieden van zijn tijd vertegenwoordigd waren. In zijn testament gaf Thysius aan dat er een speciaal pand moest worden gebouwd waarin zijn bibliotheek zou worden ondergebracht, zodat de boeken beschikbaar zouden zijn *tot publijcque dienst der studie*. In dat gebouw op de hoek van het Rapenburg en de Groenhazengracht, ontworpen door de Leidse stadsarchitect Arent van 's-Gravesande, is de collectie nog altijd gehuisvest.

